

Dvørgamoy á Toftum verður mannað. Mynd Regin Debess.

Skráin Livandi mentan

Føroyski báturinn – bátasmíð, siðir og brúk

Upprunin er norrøni súðubygdi báturinn, men føroyski báturinn er vorðin lagaður til umstøðurnar í Føroyum, og bátasmíðir hava í øldir ført handverkið víðari til næstu ættarlið. Hann hevur verið álitid í fiskiskapi, til veiðu og til flutnings millum oyggjarnar. Føroyski báturinn hevur ikki longur sama týðning, og hann verður í dag mest brúktur til kappróður og annað frítíðarvirksemi. Men enn verða føroyskir bátar smíðaðir, og enn hava vøkr bátarnir sín týðandi lut í føroyskari mentan.

Føroyski báturinn hevur havt stóran týðning fyri liviumstøðurnar í Føroyum. Hann hevur verið brúktur til fiskiskap, fuglaveiðu, grindarakstur, í landbúnaðinum og til flutnings millum oyggjarnar.

Vinnuliga brúkið er nógv minkað, men føroyski báturinn er framvegis í brúki til fiskiskap og til frítíðarvirksemi, og tað er ikki óvanligt at fólk eiga ein føroyskan bát, tó at nógvir av teimum standa so at siga óbrúktir í neystum kring landið.

Í dag eru tað áhugafeløg, sum standa fyri einum stórum parti av virkseminum kring føroyska bátin.

Fleiri feløg eru sett á stovn, ið hava til endamáls at fremja brúk, vitan og varðveiting av føroyska bátinum. Feløgini varðveita eldri bátar, lata nýggjar bátar smíða og skipa fyri útferðum, tiltøkum og frálæru, ikki minst til børn og ung.

Kappróðurin, sum er tjóðarítrótt føroyinga, er við til at vekja áhugan hjá børnum og ungum fyri føroyska bátinum. Summarhálvuna taka fleiri hundrað fólk lut í kappróðrunum, ið eru hæddarpunktið á summarstevnunum kring landið.

Flestu bátarnir, ið verða smíðaðir í dag, eru kappróðrabátar. Onkur hendinga bátur verður eisini smíðaður til einstaklingar og bátafeløg.

Út við 10 bátasmiðir virka í Føroyum í dag, tó at teir ikki virka sum bátasmiðir burturav. Vitanin um bátasmið hefur verið førð víðari frá einum bátasmiði til annan. Við stóði í aldagamla handverkinum verða stødd og skap á bátinum lagað eftir umstøðum og brúki.

Føroyski báturin sæst sum kappróðrabátur og sum róðrabátur, ofta við páhangsmotori og stundum við segli, sum frambygdur maskinbátur og við húsi.

Søga og bakgrund

Upprunin til føroyska bátin er norrøni súðubygdi báturin, ið hefur umleið tvey túsund ár á baki. Hildið verður tó, at føroyski báturin fekk sítt vakra og sjógóða skap miðskeiðis í 17. øld. Lucas Debes skriver í 1673, at "...en Del øve sig udi at bygge Baader, og bygge de skønne Baader, lette og meget bekvemmer til at sejle med udi disse farlige strømme, saa at de norske Baader ere ikke at ligne ved de færøske".

Føroyski báturin varð brúktur til allan flutning og til fiskarí. Báturin var lagaður eftir umstøðunum, so hann var sjógóður og lættur. Nógvastaðni eru lendingarviðurskiftini vánalig og bakkin høgur, og tá hefur føroyski báturin verið góður, tí hann liggur væl í sjónum og er lættur at draga upp á land.

Tað, ið sermerkir føroyska bátin, er konstruktiónin við kjøli og borðum, hálssum og røðum. Í súðubygðum bátum verður kjølurin reistur, og borðini verða síðan sett fyri við kanti yvir kant og klinkað saman. Báturin tekur sítt skap, so hvørt borðini verða sett fyri. Kjølurin er úr eik, og borðini eru úr grann, furu ella lerkaviði.

Bátastøddirnar eru nevndar tríbekkur, tristur, fýramannafar, fimmmannafar, seksmannafar, áttamannafar, tíggjumannafar og seksæringur. Í nýggjari tíð eru nakrir teinæringar eisini smíðaðir.

Føroyskir bátar verða ikki smíðaðir eftir skabelón, men eftir mátistokki, mátum og siðvenju frá eldri bátasmiðum og eftir eygamáli.

Bátasmið kundi ein nevna seg, tá ið ein hevði verið í læru hjá eldri bátasmiði einar tveir vetrar og síðan smíðað tólv bátar. Upprunaliga vórðu bátar smíðaðir úti. Bátasmiðir ferðaðust við amboðum sínum millum bygdur og smíðaðu bátar á staðnum. Seinni komu onnur og størri amboð afturat, og bátarnir vórðu smíðaðir innandura. Vitanin og kunnleikin til bátasmið gekk í arv og serstøk yrkisumhvørvi, har bátasmið var høvuðsyrkið, vóru í Nólsoy og í Mikladali.

Samfelagsligi týðningurinn hjá fýroyska bátinum broyttist fyrst í 20. øld, tá størri bátar og skip avloystu róðrabátin. Fyrstu kappróðrabátarnir, ið eru serliga lættir og skjóttir bátar, vórðu smíðaðir í fyrri helvt av 20. øld, og maskinbáturin, sum er væl størri og tyngri bátur, og sum eitt nú varð brúktur til útróður í Grønlandi, fekk sítt skap miðskeiðis í 20. øld.

Bátasmiðirnir fækkaðust so líðandi í tali og fýroyski báturin kom á savn.

Miðlan og frásøgn

Ein týðandi liður í miðlanini og frásøgnini um fýroyska bátin er, at hann er sjónligur í gerandisdegnum, og at fólk, serliga børn og ung, kunnu nema sær vitan um bátin, bæði við at vitan um fýroyska bátin verður flutt millum ættarlið og við meiri skipaðum tiltøkum. Og nógv ymiskt verður gjørt.

Fleiri áhugafeløg hava frálæru í rógving og sigling fyri børn og ung. Tey skipa eisini fyri tiltøkum og útferðum við fýroyskum bátum. Feløgini gera eitt stórt arbeiði í at breiða út kunnleikan til fýroyska bátin, til rógving og bátasmið.

Kappróðrabátarnir eru sjónligir kring alt landið summarhálvuna, og nógv børn, ung og vaksin, kvinnur og menn eru virkin í nógvu róðrarfeløgnum kring landið. Kappróðurin verður varpaður beinleiðis í Kringvarpi Fýroya, og stórir áhugi er fyri kappróðri millum fólk. Róðrarsamband Fýroya ger eitt stórt arbeiði at fremja áhugan fyri fýroyska bátinum og kappróðrinum í Fýroyum.

Bátasmiðir taka ímóti vitjandi, bæði fýroyingum og útlendingum og fleiri verkætlanir eru í umbúna at skipa livandi søvn við bátum og bátasmiði.

Í Havn hevur kommunan sett innastu plássini við bátabrugvarnar á Kongabrunni av til fýroyskar bátar so hesir eru sjónligir og hugna um umhvørvið við bryggjuna.

Fleiri av bygdasøvnunum hava fýroyskar bátar í varðveitslu. Tjóðsavnið hevur yvir 30 bátar á goymslu, rúgvismikið myndatilfar, skjøl og gripir, so sum amboð og útgerð hjá bátasmiðum í varðveitslu. Framsýning er um fýroyska bátin og bátasmið, og skúlatænastan hjá Tjóðsavninum miðlar vitan um fýroyska bátin og fýroyskt bátasmið til skúlanæmingar.

Støðan í framtíðini

Áhugin fyri fýroyska bátinum er stórir og við øllum tí virkseimi, ið einstaklingar og feløg standa fyri, eru útlit fyri, at fýroyska bátinum er lív lagað – í øllum fýrum í eina tíð.

Størsta hóttanin móti fýroyska bátinum og fýroyskum bátasmiði er, at marknaðurin fyri fýroyskar bátar er lítil, og at bátasmiðirnir gerast alt eldri og fækast í tali.

Í áliti um fýroyskt bátasmið, sum Mentamálaráðið gav út í 2012, verður mælt til, at menna nýggjar vinnuølguleikar fyri siðbundnum bátasmiði. Mælt verður til at seta á stovn eina bátasmiðju sum livandi savn, har handverkið verður varðveitt, samstundis sum bátasmiðir fáa ein vinnuveg við at sýna fram handverkið fyri ferðafólki og skúlaflokkum.

Í álitinum varð eisini mælt til at skipa skeiðstilboð á tekniskum skúla og at støða verður tikin til yrkisútbúgving og lærupláss í bátasmíði. Uttan at lærlingar verða settir við, er skotbráið umleið 20 ár, til handborna vitanin um froyiskt bátasmíð er burtur.

Tí er neyðugt við tiltøkum, skal froyiskum bátasmíði verða lív lagað.

Tey, ið útinna livandi mentanina, og sum hava vitan um siðaarvin

Froyiski báturin er partur av livandi siðaarvinum hjá stórum parti av fólkinum í Føroyum. Nógv eiga, ella kenna onkran, ið eigur ein froyiskan bát. Nógv hava verið á floti við báti og nógv hava havt ár í hond.

Nógv vitan um froyiska bátin er hjá fólki kring alt landið, eitt nú hjá fólki, ið eru limir í bátafeløgum og í bygdasøvnnum. Bátafeløgini standa fyri tí meiri skipaða partinum av livandi mentanini kring froyiska bátin, og árliga taka fleiri túsund fólk lut í bátastevnum, útferðum, frálæru, hátíðarhaldum og øðrum tiltøkum.

Felagið Teinæringur í Havn og Áhugafelagið Greipur, ið heldur til a Argjum og á Hvítanesi skipa frálæru til skúlabørn og skipa fyri tiltøkum.

Felagið Grindabátarnir í Vági hefur umleið 10 gamlar grindabátar og kappróðrabátar. Bátarnir eru í brúki, bæði í grind og til útferðir, og tá eru bæði ung, tilkomin og eldri, kvinnur og menn við á ferð.

Felagið Naddoddur á Tvøroyri skipar fyri útferðum og hefur felagshús á Hvítanesi á Tvøroyri.

Á Toftum skipar Ánarafelagið Dvørgamoy fyri siðsøguligum tiltøkum og tiltøkum fyri skúlanæmingar.

Øll hesi fólk og feløg eru við til at halda siðaarvin og mentanina kring froyiska bátin livandi.

Róðrarsamband Føroya og tey 33 kappróðrarfeløgini kring landið halda lív í kappróðrinum. Nógv hundrað fólk eru knýtt at kappróðrinum. Fyriskiparar, tey, ið manna bátarnar og tey, ið á onkran hátt stuðla virkseminum, eru øll við til at halda siðaarvin og mentanina kring froyiskan kappróður livandi.

Vitanin um froyiskt bátasmíð er fyrst og fremst hjá teimum bátasmíðum, ið hava nomið sær vitan um og sum útinna handverkið. Bátasmíðirnir eru eini 10 í tali, og ymiskt er, hvussu nógvar bátar, hvør einstakur bátasmíður smíðar. Bátasmíðirnir eru fremstu berarar av livandi mentanini kring froyiska bátin.

Tilvísingar

Føroya Landsbókasavn gav í 1996 út 2. útgávu av bókalistanum *Hin froyiski báturin. Bøkur, greinir og handrit. Eitt úrval*. Í bókalistanum er yvirlit yvir bøkur og handrit, greinar og brot um froyiska bátin. Tilfarið er um bátin sum heild, bátasmíð, bátanøvn, siðir í sambandi við bát, og um hvussu báturin hefur verið brúktur. 88 tilvísingar eru í bókalistanum.

Andras Mortensen, søguførðingur, gav í 2000 út ph.d. ritgerð sína *Hin froyiski róðrabáturin. Sjómentir froyinga í eldri tíð*.

Tjóðsavnið hefur rúgvismikið myndatilfar og skjalatilfar um froyiska bátin, www.tjodsavnid.fo.

Á heimasíðuni hjá Róðrarsambandi Føroya er tilfar um føroyska bátin og kappróður, www.rsf.fo.

Felagið Grindabátarnir í Vági hefur kunnandi tilfar um bátarnar í felagnum, kunning og myndatilar frá útferðum og tiltøkum, www.grindabatar.com.

Áhugafelagið Naddoddur hefur kunnandi tilfar á <https://www.facebook.com/groups/520933744603297/about/>.

Felagið teinæringur hefur kunnandi tilfar á heimasíðuni www.batar.fo.

Bátasmiðjan á Kjalnesi hefur kunnandi tilfar á heimasíðuni www.batasmid.com.

Um evnið

Heiti

Føroyski báturin – bátasmið, siðir og brúk

Bólking í skránni

Siðaarvur av mannamunni

Almenn siðvenja, siðir og hátíðarhald

Vitan og siðvenja viðvíkjandi náttúruni og alheiminum

Siðbundið handverk

Staðseting

Føroyski báturin verður smíðaður og brúktur um alt landið. Bátasmiðir, kappróðrarfeløg, áhugafeløg og einstaklingar við áhuga fyri føroyska bátinum virka um alt landið.

Tey, ið hava latið inn uppskotið

Róðrarsamband Føroya, Felagið Grindabátarnir í Vági, Felagið Teinæringur, Batafelagið Naddoddur, Áhugafelagið Greipur, Ánarafelagið Dvørgamoy, Jóan Petur Clementsen, bátasmiður, Guðmundur Sjúrdarson Norðbúð, bátasmiður, Kaj Hammer, bátasmiður, Sámal Hansen, bátasmiður, Terji R. Jakobsen, bátasmiður og Tjóðsavnið.

Kontaktpersónur

Annika Dalsgarð

Róðrarsamband Føroya

Hoydalsvegur 23, Postboks 223

100 Tórshavn

Teldupostur rsf@rsf.fo

Telefon 217553 ella 227553

Dagfesting

4. januar 2019

Skrásett

MMRSak: 19/00104 -1, Skráin Livandi Mentan, Føroyski báturin – bátasmið, siðir og brúk